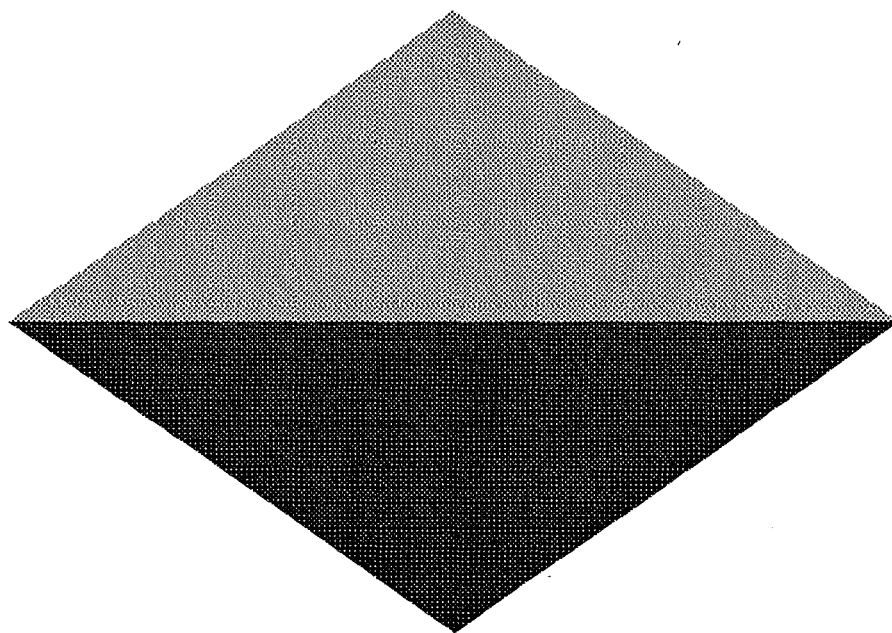


**ANVÄNDNINGS OMRÅDEN AV LÖVTRÄDPRODUKTER
FÖRR OCH NU**



Thúy Olsson jk 90/95



ANVÄNDNINGSGRÄNS OMRÅDEN AV LÖVTRÄDPRODUKTER FÖRR OCH NU

Lövskog har alltid gett en positiv upplevelse för människor. Den ljusa skogen ger trygghet och en romantisk känsla. Lövskog och lövträd har en stark koppling till kulturella landskap i motsats till den vilda, mörka granskogen. Där det fanns lövskog fanns också människans jordbruksamhälle. Man hade lövträd på betesmark, ångar, åkrar... Lövskog och lövträd hade mycket stor betydelse för människan ända fram till 1970 talet. Då hade man virkesbrist och överskattade betydelsen av barrvirke samtidigt som lövträd betraktades som "skräp", därmed minskade lövskogen. Men nu ser man att det var fel att underskatta lövträd, inte minst ur miljö- och estetisk aspekt.

Lövvirket utgör 2 % av det totala sågade virket i Sverige. Den siffran är inte stor, men ändå har det stor betydelse i många sammanhang. Lövträd har betydelse inte bara för att det ger bra virke utan mycket annat som t.ex. berör hushållen. Många användningsområden har blivit ersatta med andra produkter. Men man kan ju inte svära på att substitutionen räcker eller är bra alla gånger, därför är det värt att ta vara på kunskaper om alla användningsområden. Man kanske kan ha nytta av det i framtiden, speciellt kunskaper om medicinal användning.

De vanligast förekommande lövträden är: björk, asp, al, rönn, oxel, hägg, sälg, ek, ask, bok, avenbok, lönn, lind, alm, ...

Björk

Virke:

Inom industrin: Förr använde man björkvirke till transportmedelsindustrin, t.ex. för tillverkning av järnvägs- och spårvagnar. Till flygplan användes flygplansfanér. I början av seklet användes mycket björk till trådullstillverkning. En del av björken användes för tillverkning av tändsticksaskar. I bergsbruk har björk använts för tillverkning av krut.

Sedan medeltiden har man använt björk för tillverkning av pottaska, K_2CO_3 . Pottaskan användes för färgning, rengöring och glastillverkning.

Nu använder man björkvirke huvudsakligen till möbeltillverkning. De grova björkstockarna används till fanértillverkning. Björkfiber är eftertraktat för massaindustrin, just nu råder brist på björkvirke till papperstillverkning i Sverige.

En annan industriprodukt från björk är björksockret xylitol. Xylitol används framför allt inom sötsaksindustrin och har snabbt blivit en populär tandvänlig produkt.

Inom hushållen: Förutom användning för möbeltillverkning är björkvirke särskilt lämpligt till att tillverka redskap och bruksföremål av olika slag. Man tillverkade vagnar, kälkar, skidor, husgeråd, yx- och knivskaft, räfskammar, prydnadsföremål...

Eftersom björk inte avger färg eller smak är den mycket lämplig som förvaringskärl för livsmedel, t.ex. för silltunnor, smöraskar, bakkingsunderlag eller skärbräden...även slevar, skopor, kavlar och skålar.

Brännved: Sedan urminnes tider har björken haft stor betydelse som brännved. Man använde veden till matlagning, uppvärmning av hus och ljus inom bostaden. Förutom användning inom hushållen var brännved av björk ett viktigt sortiment i virkeshandeln fram till 1960-talet.

Vrilen användes till allehanda dryckeskärl, skålar.

Kvista: Vårbjörkens kvistar användes sedan länge som bastukvaster. De bästa kvastarna till bastukvasten får man från de nedre kvistarna av yngre träd. Björkkvistar är också uppskattade bland folk som Påskris. Förr i tiden användes björkris också vid barnuppfostran.

Löv: Sedan länge har man som tradition att samla in björklöv som vinterfoder till kreaturen. Numera samlar man lövkärvar mest för utfodring av vilt vintertid. Bladen kan användas för färgning. De ger gul eller grön färg om de blandas med indigo.

Bark:

I äldre boplatser har man hittat näverflak som tjänade som golv i hyddor, ett effektivt skydd mot markfukten. I gamla gravar användes näverflak till att hölja de döda och de värdefulla föremålen.

Till nätsänken lindade man näver runt stenar, och till flötena rullade man ihop nävern.

Det användes också till tjärbränning där man täckte tjärbottnar med näverflak. Samerna använde näver som isoleringsmaterial. Under 1500-talet var björknäver ett viktigt handelssortiment. Innan papperet var uppfunnet användes näver som skrivmaterial. Under Linnés tid såg han att man använde näver som regnskydd och skor.

Björkbarken kan användas för färgning, det ger grågula färgtoner.

Björknäver hade stor betydelse för hushållningen förr i tiden. Det användes bl.a. som taktäckningsmaterial, för garvning av läder, kimrök och trycksvärta. Man gjorde kärl, rännlar, rivor, burkar, askar, dosor, flaskor, korgar, kassar och fodral av näver.

Näverslöjd är fortfarande ett uppskattat hantverk hos många.

Rötter av björk är små och smidiga. De har använts till rottingarbete. Man gjorde ostformar, brödkorgar, förningskorgar, askar och burkar. Ibland gjordes rep av björkrötter för fiskeändamål.

Tickor : De tickor som växer på murknande björkstammar hade man också mycket nytta av. Eldtickans fruktkroppar användes till att hålla glöd i eldstaden och fnösktickans fruktkroppar användes som tände. Björktickan användes som raknivsstrigel och knivskydd. Den kunde också efter torkning pulvreras och användas som polermedel.

Sav:

Sav har använts som naturprodukt sedan urminnes tider och haft stor betydelse hos folks liv.

Det har varit vanligt att sav druckits obehandlad, då man jobbade ute i skogen, på svedjebränningsmark och på vallen... I hushållningen använde man sav i stället för mjölk vid matlagning. Man gav också korna sav, då blev de friskare och kunde ge mer mjölk.

Den äldsta ölen som tillverkats i Sverige var savöl.

På 1700- talet kunde man framställa lemonad av björksav genom att tillsätta citronsyra, socker och krydda i saven.

På 1850- talet har det i Sverige sålts skumvin som framställts av björksav.

Numera har björksaven förlorat sin betydelse men det kan bli ett intressant forskningsområde inom den närmaste framtiden.

Folkmedicin:

Torkade slutna björkknoppar har en uppiggande och desinfekterande verkan. De används för vård av inflammationer i urinvägarna och luftvägarna samt mot leveråkommor och inflammation i gallblåsan.

Av knopparna kan man framställa salva mot spruckna läppar.

Brännvin som hällts på björkknoppar är bra medicin mot förkylning dessutom får vinet en riklig smak.

Färska björklöv och -knoppar är bra för invärtes bruk. Äldre löv har diuretiska och svettutsöndrande verkan. Löven har också bakteriedödande verkan.

Salva från björktjära användes för att hålla kvalster och löss borta.

Björksocker förhindrar kariesbildning.

Björkkolet användes vid förgiftning, eftersom det har stor uppsugningsförmåga. Björkaskvatten kan lindra diarré och magsårsmärtor.

Sav har rekommenderats som medicin mot många olika sjukdomar och som allmänt hälsostärkande preparat. Den användes som en dryck mot vårtrötthet samt vid sjukdomar i andningsvägarna, ledsjukdomar samt gikt. Linné ansåg att saven var ett mycket bra laxermedel. Uppgifter från 1800- talet säger att sav har använts för att skydda kvinnohyn mot solbränna och att avlägsna fräknar.

Asp

Virket är lätt, mjukt, elastiskt och poröst. Det är ljust utan tydlig kärna, avger ingen smak eller lukt. Aspvirke är lätt att impregnera och ytbehandla.

Aspen användes förr till allehanda husgeråd. Mycket asp gick åt till gärderna, en del till takspån, tråg och snöskyfflar... Ett annat användningsområde är bastubyggnader. Denna kunskap är fortfarande användbar.

Idag används aspvirke till massaindustrin och tändstickstillverkning.

Också till transportlådor, speciellt för frukter.

Bark, kvistar och löv: Asp bark, och -löv användes för färgning. Barken ger ulen svart färg och löven ger kraftigt gul färg. Asp bark, -kvistar och -löv var ett bra foder för kreaturen. Asplöven är mycket proteinrika.

Folkmedicin:

Aspbarken har febernedsättande och urindrivande verkan. Den minskar också blodets urinsyrahalt.

Torkade löv har ansetts vara bra mot diarré medan barken var bra som avföringsmedel.

Öronvärk kunde lindras genom att droppa ljum aspsav i öronen. Saven kunde också användas för kosmetisk ändamål, eller slippa vårtor och blånader.

Man använde asplöv mot vägglöss.

Al

Virket är mjukt, lätt, skört och lättbearbetat. Förr användes al till vattenledningsrör, pumpanordningar, trummor och pålar. Av alvirke gjordes också skovlar för att ösa säd med och skyfflar för snöskottning, urholkade tråg för att bevara mjölk, och slevar...

Man använde alvirke för tillverkning av packlådor, leksaker och lister. Alvirke ansågs vara mycket lämpligt för träskotillverkning.

Alved, speciellt ved av gråal är lämpligt för rökning av kött och fisk. Än idag köper fiskrökerierna klen al för sin rökverksamhet.

Idag använder man al främst som inredningspanel inom husbyggnad. Inom möbelindustrin används klibbal framför allt som blindträ i fanérmöbler.

Alvirke lämpar sig bra även som formar för t.ex. hatt-, gjuteri- och glasindustri samt som tavelramar, läster, gardinstänger m.m.

Bark: Albark användes för färgning. Man kan få tegelröd eller svart färg från barken beroende på blandningen.

Kottar: Man kunde pressa ut skrivbläck ur alkottarna.

Kvistar och löv har alltid varit uppskattade av människan beroende på att de innehåller aromämnen som avges vid rökning. Alpinnar sades kunna hindra mjölk att surna och smör att härskna. Med allöv trodde man sig kunna fördriva råttor ur uthus.

Folkmedicin: Unga blad användes för att sköta inflammation och sår. Svullnader och bölder lade sig och värk lindrades med allövsbehandling.

Avkok på bark anses ha en sammandragande, svett-, urin-, och maskdrivande verkan samt vara allmänt uppiggande. Avkok av albark ansågs förr vara lämpligt mot skabb, bölder, bältros samt brännskador och andra sår och inflammationer. Albarksavkok i ättika används också som gurgelvatten vid angina och inflammationer i tandköttet. Albark från rötter har även använts mot cancer.

Rönn

Virket är ljust, medeltungt, hårt och segt. Det användes bl.a. för tillverka skidor, dessa skidor ansågs ge speciellt bra glid. Under naturhushållningens tid användes rönn till verktygsskaft, räfsninnar och hjulekrar.

Bark, kvistar och löv av lönn var användbart som kreatursfoder. Barken dessutom kan också användas för garvning, varvid ger lädret en vacker brun färg. För färgning ger barken gul eller grå färg, som har ansetts vara särskilt lämplig för fiskgarn.

Bären kan användas för färgning, vilket ger rödgul färg. Man använde bären för att fodra höns och svin. Förr kokte man mycket rönnbärsgeleé och -marmelad. Bären har också använts för framställning av vin, brännvin och likör.

Inom industrin var rönnbär råvara för framställning av äppelsyra, nu använder man rönnbär för framställning av sorbitol.

Medicin: Rönnbär sägs vara ypperliga vid förstoppning, aptitlöshet och hemorrojder. De ökar också urinutsöndringen och har därför använts vid gall- och njurstensåkommor. Förr rekommenderades bären även vid lungåkommor och halsont. Också gikt och reumatism har medicinerats med rönnbärssaft. På grund av höga halter av C-vitamin lämpade sig bären också för att förhindra och bota skörbjugg.

Blommorna har använts vid vård av lungkatarr.

Oxel

Virket har använts där extremt slitstarkt och hårt virke behövts. Man gjorde huggkubbar och kilar liksom snickeriverktyg, t.ex. hyvulsulan. Av oxel gjordes även kuggarna i olika sorters kvarnar. Svarvade skruvar i trä till tvingar och hyvelbänkar gjordes och görs fortfarande i oxel. Idag köps all oxelvirke upp för att göra tumstockar.

Hägg

Virket av hägg är rätt mjukt, medeltungt, lätt att klyva, böjligt, segt och hållbart. Häggvirke lämpar sig särskilt för polering, det ger mycket vackra ytor. Det finns inte stor användning för häggvirke dock lite inom möbeltillverkning. Man använde häggvirke för att tillverka selbågar. Kol av hägg användes för tillverkning av jaktkrut.

Kvistar som ung och skott lämpar sig bra som bindsel och tunnband. Lukten från häggplantor eller -kvistar har utnyttjats sen forna tider som avskräckningsmedel mot råttor, mullvadar och andra små gnagare.

Barkens innerdel får man grön färg av, för färgning av tyg.

Bären numera används som smaktillsats t.ex. i brännvin eller likör.

Folkmedicin: Frossa och feber samt sjukdomar i andningsvägarna har man botat med häggbark eller avkok på bladen. I små mängder stimulerar häggen andningen, men i stora doser kan den förlama andningen. Bären har använts som medicin mot dysenteri och matsmältningsproblem. Häggbark har använts både invärtes och utvärtes mot ormbett. Det kan även bota päslöss hos svin

Sälg

Virket är ganska grovfibrigt, mjukt, segt och böjligt. Av sälg tillverkas t.ex. skåp, askar, packlådor, leksaker, tandpetare... Möbelindustrin använder den i viss mån som blindträ. Av sälgkol kan man tillverka krut och bra ritkol.

Skott som ung används till att tillverka rottingmöbler.

Bark kan användas för garvning av skinn. Det kan också användas för bindnings- och flättningsarbeten.

Kvistar (unga) användes till tunnband för tråkäril och tunnor.

Löven användes förr i tiden som djurfoder.

Medicin Man kan framställa aspirin och många liknande värkmediciner från sälg. Gröna, hackade sälgblad blandade med havre användes som avmaskningsmedel för hästar.

Rotknöl som även kallas sälgmåsur används till prydnads- och bruksföremål, t.ex. koppar eller knivskaft.

Ek

Virket är hårt och starkt. Ekvirke har haft stor betydelse för båt och skeppsbyggnad. Man använde också ekvirke för tillverkning av jordbruksredskap såsom plogar och vältar samt till spikar, tappar och tunnor.

Idag använder man ekvirke mest inom möbel- och snickeriindustrin. Det är också lämpligt som parkettvirke.

Man tillverkar fortfarande i stor utsträckning tunnor och fat för att förvara vin och öl men även konjak.

Bark och blad har använts för garvning av skinn. Ekbark kunde också användas för färgning.

Ollon har sedan forntiden använts som människoföda. Som djurfoder har ollon stor betydelse även under senare tid.

Av skalade och rostade ollon har man kunnat tillverka kaffesurrogat.

Folkmedicin: Sen länge har man känt till att ekbark har sammandragande och antiseptisk verkan. Ekbarken har använts bl.a. som motgift mot giftiga växter. Avkok på bark användes vid inflammationer i mun eller slemhinnor, även vid diarré och magsår.

Ollonkaffe har verkan på flera åkommor.

Galläppel på ekblad tillsammans med svinfett har man framställt salva av mot smärtsam hemorrojder, blödande tandkött och näsblod.

Ask

Virket är hårt men elastiskt och lättbearbetat. Förr har man använt askvirke till skaft i olika redskap, hjulaxlar, harvar, block, stegar, skidor...De första flygplanen var gjorda till stor del av ask. Även chassit på äldre bilar var gjorda av ask.

Än idag utnyttjas asken till dylika krävande ändamål, t.ex. används ask till redskapskaft, idrottsredskap och åror.

Askvirkets viktigaste användning är inom möbelindustrin. Det används också som golvparkett.

Kvistar och blad var bra som djurfoder. Man har långt tillbaka tradition att hampa askträd för att öka produktionen av askblad.

Folkmedicin: Askfrö har urindrivande effekt, svettningen främjas och slemhinnorna dras ihop. Asklöven används mot gikt, reumatism, njurbesvär och svullnader. Askens lake gör klara ögon och stärker synen. Barken från unga grenar användes som avmaskningsmedel.

Bok

Virket har egenskaper liknande björk och man använde den på samma sätt som på björk i södra Sverige. Förr gjorde man bl.a. skaft, årder, ok... även vagnar och hjul. Av bok gjordes också tallrikar, slevar...

Nu använder man bokvirke för att tillverka glasspinnar eftersom det inte avger smak. Dessutom gör man fanér och möbler så som stolsben.

Avenbok

Virket är starkt och nötningstålig. Man har utnyttjat i de första maskinerna t.ex. i kuggar, pressar... Det lämpar sig också till hyvelbottnar.

Lönn

Virket är medeltungt och hårt men segt och elastiskt. Lönnvirke lämpar sig bra till redskap, gevärskolvar, slädmedar och dylika ändamål där det krävs hårdhet av virke. Lönnvirke användes inom snideriarbeten, parkett och finare möbler.

På 1950-talet fram till mitten av 1960-talet var det ljusa lönnvirket mycket populärt inom husinredning och möbelindustrin.

För tillverkning av vissa musikinstrument är lönnvirke fortfarande efterfrågat idag.

Sav användes för sockerframställning, mest under 1700- och 1800-talet.

Lind

Virket är ljust, lätt och homogent. Den är lätt att bearbeta. därför har lind alltid varit eftertraktat för modellarbeten och sniderier. T.ex. helgonbilder och trästatyer. Det användes också till skärbräden. Lindkol användes för framställning av teckningskol och krut.

Basten ligger strax under barken har haft stor betydelse sedan stenåldern. Av basten tillverkades förr rep, fisknät, mattor, korgar... Än idag kan man påträffa lindbast som traditionellt bindmaterial i blomaffärer.

Löven har ibland använts som tobak eller tillsattsämne i tobak.

Frö som rostades kunde man göra chokoladsurrogat av. Pressade frön gav en olja som påminde om mandelolja.

Folkmedicin: Lindblomte dricks för att underlätta matsmältningen och för att man lättare skall få sömn. Gamla lindblommor har narkotisk effekt och används som lugnande medel.

Lindblomte eller -bad är verksamt mot nervösa besvär, sömnlöshet, ångest, hjärtklappning, migrän, muskelspänning och magsmärtor.. Det ingår också i naturprodukter vilka förhindrar ålderförkalkning. Blommor kan också användas som febermedicin och vid åkommor i andningsvägarna.

Utvärtes användning av avkok på lindblommor anses ta bort rynkor, mjuka upp huden och rena den samt förbättra hårväxt.

Fukt som kommer fram då man hugger en lind motverkar skallighet om man smörjer den på det skalliga stället.

Barken användes mot gall- och leverbesvär samt lindrig migrän. Den har också desinfekterande verkan, lösa kramper, utvidga blodkärl och främja utsöndring av galla.

Kol av lindträ påstås främja matsmältning och underlätta kolik.

Alm

Virket är hårt, segt och hållbart. Det har användning till olika redskap som kräver seghet och slitstyrka samt till möbler, panel och parkett.

Förr använde man bl.a. almvirke till borgträn och kärrhjul men det var inte mest omtyckt av vagnmakaren. Många vävstolar är gjorda av alm.

Almved är lämplig för tillverkning av pottaska.

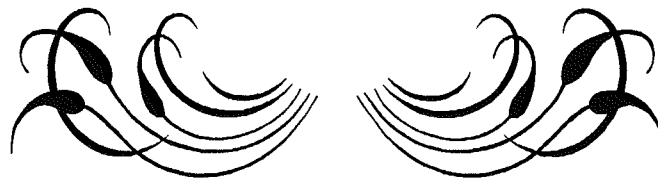
Basten användes till att göra rep, band, på samma sätt som lindbast.

Löven användes bl.a. i Skåne som myggfångare.

Rotmasur användes för att tillverka fina möbler samt prydnader.

Innerbark har man tillverkat bröd vid nöd.

Folkmedicin: Barken från 2-3 åriga kvistar användes mot diarré, reumatism, inflammationer i mun samt utvärtes mot hemorrojder. Av en blandning av bark och mandelolja har man behandlat eksem.



Referenser

Almgren, G. (1990) Lövskog. Björk, asp och al i skogsbruk och naturvård. Jönköping.

Andersson, B. (1987) Gott virke, examensarbete. Umeå.

Jacobsson, B. med flera. (1983) Material i gamla föremål. Arlöv.

Pihlström, K. (1993) Träden och vi. Föreningen för Skogskultur.